

Vesna Zečević

IZ KAJKAVSKE MORFOLOGIJE (o DL sg. im. ž. roda)

U radu se nastoji dati odgovor na pitanje: da li je u svim govorima kajkavskoga narječja u kojima je u DL sg. imenica ženskoga roda morfem *-i* riječ o generalizaciji toga morfema iz nekadašnjih *ja*-osnova ili se u govorima s ograničenom distribucijom kontinuantne jata i šva (u dijelu govora samo jata) i njegovom zamjenom vokalom *i*, ili vokalom *i*-tipa, u nenaglašenim slogovima, može govoriti o morfemu *-i* < *-e* < *ě*.

Za razliku od većine štokavskih i čakavskih govora, u kojima je u kategoriji DL sg. imenica ženskoga roda *e*-vrste¹ morfem *-i*,² u većini je kajkavskih govora u tim kategorijama morfem *-e*³. Naime, u govorima i dijalektima hrvatsko-srpskog dijasistema uglavnom su prevladali morfemi nekadašnjih *ja*-osnova, dok je u kajkavskim govorima u DL sg. imenica ženskoga roda uglavnom prevladao morfem nekadašnjih *a*-osnova, tj. *-ě* > *-e*. Na primjer:⁴

<i>děške, deklīne</i>	(Šestine) ⁵
<i>děške, děkle</i>	(Gornje Vrapče)
<i>děške, děkle</i>	(Dugo Selo)
<i>děške, děkle</i>	(Mraclin)
<i>děške, cùre</i>	(Vrbovec)

¹ To su sve imenice ženskoga roda koje u N sg. završavaju na *-a* i ostale imenice na *-a*. Zovu se *a*-vrsta.

² Izuzimaju se od štokavskih dijalekata kosovsko-resavski i prizrensko-timočki dijalekt, a od čakavskih sjeverozapadnočakavski s morfemom *-e* (< /ě/) u DL sg. (usp. D. Brozović, P. Ivić, *Jezič srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Izvadak iz II. izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb, 1988, str. 22).

³ Budući da je u tim kategorijama riječ o kontinuantu jata (ě), koje u kajkavskim govorima može biti vokal /e/ ili vokal *e*-tipa, odnosno /e/, te da se ne bi navedena činjenica ponavljala bilo da je riječ općenito o navedenoj kontinuantu (kada se jatu pridružuje i šva) bilo da je riječ o morfemu za DL sg., u radu će se u oba slučaja uvijek bilježiti *e*.

⁴ U pregledanoj građi nema primjera imenica nekadašnjih *ja*-osnova, npr. tip *duša*, DL sg. *duše*, pa se donose samo primjeri imenica nekadašnjih *a*-osnova.

⁵ Svi se primjeri iz mjesnih govora u cjelome radu donose bez oznake literature kada su iz upitnika za Hrvatsko-srpski dijalektološki atlas i Općeslavenski lingvistički atlas.

<i>děške, pùče</i>	(Začretje)
<i>děške, děkle</i>	(Ižanovec)
<i>děške, děkle</i>	(Trebarjevo)
<i>děške, cùre</i>	(Lekenik)
<i>mùhe, stěže</i>	(Gregurovec Veternički). ⁶

Kako je jedna od relevantnijih osobina kajkavskog narječja uopćavanje ime-ničkih oblika sg.ž.r. u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji, taj morfem *-e* prevla-dava i u toj deklinaciji (npr. *dobre žene, moje hiže, prve cure*). Međutim, u dijelu je kajkavskoga narječja u DL sg.ž.r. morfem *-i* za koji se općenito misli da je i u kajkavskom narječju generalizacija morfema ja-osnova, kao što je to u većini govora i dijalekata hrvatsko-srpskog dijasistema.⁷ Ima kajkavskih govora u ko-jima i supostoje oba morfema, *-e* i *-i*, a u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji i treći *-oj*.

Problem morfema za DL sg.ž.r. pojavio se onda kada je detaljnije proučena distribucija vokala u kajkavskim govorima.⁸ Ima, naime, kajkavskih govora u kojima se fonem /e/ (< /ě/ i /ě ə/) ne može ostvariti u nenaglašenim slogovima i tada se zamjenjuje vokalom *i*-tipa. Ograničenje u distribuciji toga fonema /e/ obuhvaća *sve* nenaglašene slogove pa i zadnji otvoreni slog u kojem je morfem za DL sg.ž.r. Postavlja se pitanje: da li je u svim govorima kajkavskoga narječja u kojima je u DL sg.ž.r. morfem *-i* riječ o generalizaciji toga morfema iz nekadašnjih ja-osnova ili se u govorima s ograničenom distribucijom fonema /e/ i njego-vom zamjenom vokalom *i*-tipa u nenaglašenim slogovima, može govoriti o mor-femu *-i* < *-e* < *-ě*?⁹

Da bi se došlo do objektivne i prihvatljive pretpostavke o naravi toga morfe-ma *-i*, trebalo je prikupiti što više podataka iz samih govora. U tu je svrhu upo-trijebljena, osim pojedinačnih opisa govora, sva prikupljena građa za Hrvatsko-

⁶ Usp. A. Jembrih, M. Lončarić, *Govor Gregurovca Veterničkog*, Rasprave Zavoda za jezik IFF 8-9/1983, str. 36.

⁷ Različite su realizacije toga morfema u kajkavskim govorima i mogu biti ili vokal *i* ili kakav drugi vokal *i*-tipa, npr. *y*, *ɪ* (v. dalje u radu). Da se navedena činjenica ne bi ponavljala uvijek onda kada je to potrebno, u radu će se taj morfem uvijek bilježiti s *i*.

⁸ Usp. V. Zečević, *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*, Zagreb 1993.

⁹ Istražujući govor galipoljskih Srba, koji također imaju isto distribucijsko ograničenje za fonem /e/ (< /ě/), P. Ivić se također upitao o prirodi toga morfema *-i* ustvrđujući da se u "DL sg. ženi, trávi itd. ne može ... presuditi je li u pitanju generalizacija nastavaka mekih osnova ili refleks *ě* > *i*" (usp. P. Ivić, *Govor galipoljskih Srba*, Srpski dijalektološki zbornik 12/1957, str. 71). Za ruske govore, pak, V. I. Borkovskij i P. S. Kuznecov navode da se oblici tipa *na stoll*, koji postoje u pomorskim i oloneckim govorima, objašnjavaju ne utjecajem meke deklinacije na tvrdu nego "rezultatom fonetskoga prijelaza [ě] u [i] u tim govorima" (usp. V. I. Borkovskij, P. S. Kuznecov, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva 1963, cit. u A. V. Isačenko, *Dva osobija po istoričeskoj grammatike russkogo jazyka*, Voprosy jazykoznanija 4/1965, str. 132).

srpski dijalektološki atlas i za Općeslavenski dijalektološki atlas. Podaci iz građe pokazali su da velika većina od 40–ak mjesnih govora ima morfem *-e* u DL sg.ž.r. Govori koji nemaju morfem *-e* (ili nemaju samo morfem *-e*) mogu se svrstati u tri skupine. U sve tri skupine morfem je *-i* ili vokal *i*-tipa. U govori- ma prve dvije skupine nema navedenoga distribucijskoga ograničenja za fonem /e/ u nenaglašenim slogovima.

U *prvoj skupini govora* u DL sg.ž.r. samo je morfem *-i*. U toj su skupini go- vori koji su u bilo kakvoj vezi s govori- ma čakavskoga podrijetla. To su kajkavizi- rani čakavski govori na području donjosutlanskog dijalekta u kutu Sava – Su- tla,¹⁰ poznati kao kajkavski ikavci, i u tri oaze: Horvati, Zdenčina i Lijevo Sre- dičko na području vukomeričkopokupskog dijalekta. Zatim su tu čakavsko–kaj- kavski govori ozaljskoga poddijalekta prigerskoga dijalekta s ikavsko–ekavskim refleksima srednjočakavskoga tipa¹¹ i govor u Samoboru i okolici na području samoborskomedvedničkog dijalekta. Samoborski tip govora karakteriziraju neke osobine koje su “iste ili veoma bliske paralelnim osobinama u govoru kajkavskih ikavaca u Zdenčini i Horvatima, te u karlovačkim, ozaljskim i žumberačkim go- vorima, koji su, prema dosadašnjim istraživanjima, čakavskoga podrijetla, ili su formirani zajedničkim životom čakavaca i kajkavaca”.¹² Iz takve se fizionomije tih kajkavskih i čakavsko–kajkavskih govora može razumjeti i postojanje morfe- ma *-i* u DL sg.ž.r., kako je to i u supstratnim čakavskim govori- ma.

Na primjer:

<i>daskì, d̀ikli</i>	(Marija Gorica)
<i>d̂eski, c̀uri</i>	(Zdenčina)
<i>d̂eskì, c̀uri</i>	(Horvati)
<i>d̂aski, c̀uri</i>	(Lijevo Sredičko)
<i>d̂̀ski, r̀uki</i>	(Ozalj)
<i>d̂eski, p̀uci</i>	(Samobor).

Drugu skupinu govora čine malobrojni kajkavski govori koji nemaju karak- teristike prve skupine i pripadaju “tipičnim” kajkavskim govori- ma. Među tim govori- ma ima i govora s dubletnim morfemima za DL sg.ž.r. *-e* i *-i*. Takav je npr. govor u Krapini te govori u dijelu bilogorskih kajkavskih govora. Morfem *-i* u toj je skupini: 1. mlađi, sekundarni morfem, koji je ušao ili ulazi u morfološki sustav tih govora ili pod utjecajem izvana (najčešće miješanjem govornika razli- čitih dijalekatskih idioma) ili pak pomlađivanjem vlastitim razvitkom (napušta-

¹⁰ Dioba kajkavskih govora kao u M. Lončarić, *KAJ – jučer i danas. Ogleđi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*, Čakovec, 1990, Karta kajkavskog narječja.

¹¹ Tako te govore određuje D. Brozović u o. c. (v. bilješku 2), str. 83.

¹² Usp. A. Šojat, *Govor u Samoboru i njegovoj okolici*, Rasprave Instituta za jezik IFF 2/1973, str. 62.

jući stare morfološke karakteristike), 2. u podravskim je govorima, prema mišljenju M. Lončarića, iskonski morfem u kajkavskom morfološkom sustavu prema ja-osnovama, kao što je to morfem *-e* u većini kajkavskih govora prema a-osnovama.

Na primjer:

<i>nđgi, rōki</i>	(Virje)
<i>rōke / dēski, pūci</i>	(Krapina)
<i>gōske, krāvę/krāvi</i>	(Dubranec)
<i>iže</i> (L sg.)	(Đurđić) / <i>iži</i> (L sg.) (Reka). ¹³

Treću skupinu govora čine govori s distribucijskim ograničenjem za kontinuantu jata i šva (u dijelu govora samo šva) u nenaglašenim slogovima i njegovom zamjenom vokalom *i*-tipa.

S obzirom na morfem u DL sg.ž.r. unutar te skupine razlikuju se tri podskupine.

U prvoj su podskupini govori u kojima je morfem u DL sg.ž.r. vokal *i*-tipa, i to morfem *-i* u bednjanskozagorskom govoru Tuhovca, i morfem *-y* u goranskim govorima.

Na primjer:

<i>dēski, pūci</i>	(Tuhovec)
<i>že.ny, no.gy</i>	(zapadni goranski govori). ¹⁴

Budući da ti govori imaju isti morfem *i* u DL sg.sr.r. (a zapadni goranski govori, i u DL sg.m.r.), npr. *đki, vūhi* (Tuhovec), *brę.gy, mle.ky, po.ly* (zapadni goranski govori),¹⁵ može se pretpostaviti da je morfem *-i, -y* u tim govorima rezultat zamjene */e/ → /i/, /y/* u morfemu za DL sg. sva tri roda. To tim prije što se za goranske govore zna da je */y/* "najčešće produkt kratkoga *ě*".¹⁶ Bilo bi, naime, teško vjerovati da se od svih kajkavskih govora samo u navedenim govorima izjednačio stari morfem *-ě* u L sg.m.r. s morfemom istoga padeža, *-i*, palatalne jo-deklinacije (a s L sg. onda i D sg., koji je bio *-u* i u palatalnih i u nepalatalnih osnova), budući da u pravilu morfema *-i* u DL sg. m. i sr.r. u kajkavskim govorima nema. U tim je padežima prevladao morfem *-u*.¹⁷

¹³ Usp. M. Lončarić, *Bilogorski kajkavski govori*, Zagreb, 1986, str. 174 i 177. Značajka je većine bilogorskih govora da pored morfema *-i*, npr. u *mà.sti*, primarnog morfema iz *i*-osnova, imaju i morfem *-e*, npr. u *kó.stę* (također imenica *i*-osnove) koji je sekundaran prema imenicama a-osnova.

¹⁴ Usp. J. Lisac, *Delnički govor i govor Donjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*, Zadar 1986, str. 162 (disertacija, u rukopisu).

¹⁵ Ibid., str. 162, 167, 170.

¹⁶ Usp. V. Barac-Grum, *Čakavsko-kajkavska interferencija u gorskokotarским govorima*, Zagreb, 1989, str. 345, bilj. 51 (disertacija, u tisku).

¹⁷ Pregled morfema u DL sg. imenica sva tri roda u pregledanoj građi v. u tablici na kraju rada.

U drugoj je podskupini govor plješivičkoprigrorskog dijalekta (Domagović), koji pripada jugozapadnim kajkavskim govorima s nekajkavskim osobinama i s još nerazjašnjenim pitanjem čakavskoga ili kajkavskoga supstrata u njima. Po tome bi se taj govor mogao svrstati i u 1. skupinu, unatoč svojim kajkavskim diskriminantama, i zato je teško reći kakve je naravi morfem *-i* u navedenim kategorijama u tom govoru, npr. *dàski, rōki*. Ili je morfem *-i* kao u govorima 1. skupine ili je morfem *-e* kao u velikoj većini kajkavskih govora, u kojem je vokal *e* u tom položaju (nenaglašenom) zamijenjen vokalom *i*. S obzirom na vrlo sustavno i dosljedno ostvarivanje distribucije vokala u tom govoru, sa svim ograničenjima koja se na njih odnose i zahvaćaju i druge gramatičke morfeme, npr. I sg. *čūkurim*, G pl. *nūōžif*, čini se vjerojatnijom druga pretpostavka, tj. da je */e/* u morfemu za DL sg.ž.r. zamijenjen s */i/*.

U trećoj podskupini govora su međimurski kajkavski govori u kojima su se dva fonema, */i/* i */e/*, neutralizirala u trećoj jedinici vrlo labave realizacije, koja je najčešće *[ɪ]*.¹⁸ Dakle, */i/ = /e/ = [ɪ]*. Prema tome će morfem u DL sg.ž.r. biti *[-ɪ]*, što otežava njegovu identifikaciju kao *-e* ili kao *-i*. Pri tome jedino može pomoći, s jedne strane, i u ovim govorima oblik za DL sg. imenica sr.r. s morfemom *-i*, odnosno *[-ɪ]*, s druge pak strane daleko najveća čestota morfema *-e* u kajkavskim govorima općenito, pa da se pretpostavi za ž.r. i sr.r. u DL sg. morfem *-e*, koji, kao i svaki drugi vokal */e/*, u tom položaju ima distribucijsko ograničenje i ostvaruje se kao *[-ɪ]*, npr. *krāvi, žēni* uz *ōki, vūhi* (Donja Dubrava), *dēski, pūci* uz *jōki, vūhi* (Ludbreg).¹⁹

Ako se kajkavski govori usporede sa susjednim slovenskim govorima koji imaju isto distribucijsko ograničenje za kontinuantu jata, pokazuje se gotovo identična situacija. U takve govore spadaju govori prleškoga i prekomurskoga dijalekta. U prleškom dijalektu ostvaruje se DL sg. *mēni*,²⁰ a u prekomurskom L sg. *pēklu, sēnu* ("paklu", "sajmu").²¹

Na osnovi svih navedenih podataka nije lako jednoznačno odgovoriti na naprijed postavljeno pitanje o naravi morfema *-i* u kajkavskom DL sg. ž.r., pa onda i sr.r., u govorima s distribucijskim ograničenjem za fonem */e/* (< */ě/* i */ě ə/*) i njegovom zamjenom vokalom *i*-tipa. U prilog pretpostavci da je ipak riječ o

¹⁸ U prekomurskim govorima F. Ramovš isti akutski, difuzni vokal, označuje ga kao *ɪ*, opisuje kao "visoki, napeti, srednji" ("visoki" kod F. Ramovša u artikulacijskom smislu) (usp. F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika*. VII. *Dialekti*, Ljubljana 1935, str. VIII).

¹⁹ Podudarnost nekih osobina međimurskoga dijalekta s podravskim dijalektom, među kojima je i morfem za DL sg. imenica a-vrste, navela je, najvjerojatnije, M. Lončarića da zaključuje: "Nastavak u D. sg. *-i*, npr. *kr'avi* svodi se vjerojatno na starije *-i*", usp. M. Lončarić, o. c. (v. bilješku 10), str. 200. Možda to i može biti tako, ali prema navedenim razlozima smatram da je u DL sg. imenica a-vrste vjerojatnije *-i* < *-e*.

²⁰ Usp. F. Ramovš, o. c. (v. bilješku 18), str. 181.

²¹ *Ibid.*, str. 193.

morfemu *-e*, u kojem je fonem /e/, prema distribucijskom pravilu, zamijenjen vokalom *i* ili vokalom *i*-tipa (/y/, [ɪ]), govore dvije činjenice. Prva se činjenica odnosi na kajkavsku morfologiju općenito, u kojoj se čuva stariji morfološki sustav pa se čini vjerojatnim da i istraživani govori imaju takav sustav s morfemom *-e* u DL sg.ž.r. Druga se činjenica odnosi na morfem za iste kategorije u imenica sr.r., koji je *-i* (prema starijem *-e*) u govorima koji imaju distribucijsko ograničenje za kontinuantu jata i šva, dok je u ostalim govorima prevladao morfem *-u* za m. i sr.r. (uz nekolicinu govora s morfemom *-e* za m. i sr.r., npr. u govoru Trebarjeva, ili samo za sr.r., npr. u govoru Dugog Sela).²² Teško bi bilo, naime, zamisliti slučajnu podudarnost da se mlađi morfem *-i* za DL sg.sr.r. pojavljuje upravo u govorima s navedenim distribucijskim ograničenjem, a inače je gotovo nepoznat kajkavskoj morfologiji. Smatram zbog toga da treba pretpostaviti *istu* sudbinu morfema za DL sg. imenica i ž.r. i sr.r., tj. *-e* → *-i* (prema distribucijskom pravilu), a ne mlađi morfem *-i* za ž.r., a *-e* → *-i* za sr.r. te nikako ne za oba roda mlađi morfem *-i*.

Tablica

Mjesni govor		Dativ i lokativ singulara		
		imenice ž.r.	imenice m.r.	imenice s.r.
Govori s morfemom <i>-e</i>	Bednja	<i>-e</i>	<i>-u/-e</i>	<i>-e</i>
	Biškupec	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Cubinec	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Dugo Selo	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-e</i>
	Đurdevac	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Gornja Garešnica	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Gornje Vrapče	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Ivanić	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Ižanovec	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Križ	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>
	Kupinec	<i>-e</i>	<i>-u</i>	<i>-u</i>

²² Izloženi podaci o morfemima za DL sg. imenica sva tri roda pokazuju njihovu čestotu i zastupljenost u govorima kajkavskoga narječja pa ne bi mogao u cjelini stajati navod D. Brozovića da se "u dativu i lokativu imenica na *-a* javlja ... nastavak *-e* uz češći *-i* (*f hiže, f hiži, v roke, v rphi*) a ti nastavci gdjekad dolaze i u muškom i srednjem rodu (*na stolē, na stoli*), ali češće je *-u* (na stolu)", usp. D. Brozović, P. Ivić, o.c. (v. bilješku 2), str.96.

Govori s morfemom -e (nastavak)	Lekenik	-e	-u	-u
	Martinec	-e	-u	-u
	Mraclin	-e	-u	-u
	Peteranec	-e	-u	-u
	Sveta Nedelja	-e	-u	-u
	Šestine	-e	-u	-u
	Topolovec	-e	-u	-u
	Trebarjevo	-e	-e	-e
	Vrbovec	-e	-ü	-u
	Začretje	-e	-u	-u
1. skupina s morfemom -i	Brdovec	-i	-u	-u
	Generalski Stol	-i	-u	-u
	Horvati	-i	-u	-u
	Lijevo Sredičko	-i	-u	-u
	Marija Gorica	-i	-u	-u
	Ozalj	-i	-u	-u
	Samobor	-i	-u	-u
	Zdenčina	-i	-u	-u
2. skupina s morfemom -i, -e/-i	Dubranec	-e/-i	-u	-u
	Jagnjedovac	-i	-u	-u
	Krapina	-e/-i	-u	-u
	Pisarovina	-i	-u	-u
	Pitomača	-e/-i	-u	-u
	Virje	-i	-u	-u
3. skupina s morfemom -i < -e	Domagović	-i	-u	-u
	Donja Dubrava	-i	-u	-i
	Tuhovec	-i	-u	-i

Morfemi u DL sg. imenica sva tri roda u kajkavskim govorima

Résumé

UN PROBLÈME CONCERNANT LA MORPHOLOGIE KAĀKAVIENNE (LE DL SINGULIER, GENRE FÉMININ)

A la base d'une analyse de l'état qui existe dans les parlers contemporains kaĀkaviens, l'auteur considère que dans les parlers à limitation distributionnelle concernant la continuante pour le yat et le šva (dans une partie de parlers seulement du yat) dans les syllabes inaccentuées, le morphème pour le DL sing. des noms féminins n'est pas *-i* (à la voyelle *i* ou la voyelle du type *i*) en provenance d'anciennes bases en *-ja* mais *-ǝ* (à la voyelle *e* ou la voyelle du type *e*). Dans ce morphème la voyelle *e* ou la voyelle du type *e*, d'après les règles distributionnelles, est commutée par la voyelle *i* ou la voyelle du type *i* (*y*, *ɪ*).